PolotskSU

НАУЧНЫЕ ДОКДАДЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ПОЛОЦКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

КАФЕДРА ТЕОРИИ И ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

УДК 340.15

ПЕРАДУМОВЫ РЭФОРМ 1760-Х ГГ. У РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ

А.В. Валеўка,
старшы выкладчык кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы права, Полацкі дзяржаўны універсітэт

Першая палова 18 ст. у гісторыі Рэчы Паспалітай адзначана паглыбленнем крызісу дзяржавы. Своеасаблівы дзяржаўны лад у сукупнасці з пануючай сярод кіруючай эліты ідэалогіі, а таксама шэрагам знешнепалітычных фактараў завёў грамадства і дзяржаўныя ўстановы ў тупіковую сітуацыю. Шматлікія войны на тэрыторыі дзяржавы, сярод якіх асабліва цяжкія наступствы мела Паўночная вайна, знішчалі гаспадаку і не давалі нават магчымасці яе аднавіць і развіваць далей. Барацьба паміж буйнымі магнацкімі родамі за дамінаванне ў Рэчы Паспалітай набыла небывалы размах. Не лічачыся з дзяржаўнымі інтарэсамі, развязваючы сапраўдныя войны паміж сабою, магнацкія групоўкі імкнуліся ажыццяўляць уласныя палітычныя праграмы. «Узброены Радзівілаў натоўп у прыступе шаленства ці на загад князя не раз нападаў на шляхецкія дамы, на абывацельскіх сойміках у Вільні, Менску і Лідзе не раз даходзіла да крывавых сцэнаў...», — пісаў пра тыя часы Юзаф Грайнэрт [4, с.323].

Такое бязладдзе паралізавала дзяржаву, а абыякавасць правячай дынастыі Вецінаў яшчэ больш дэмаралізавала шляхту. Абдораная ўсемагчымымі прывілеямі, пануючы над усім грамадствам, сама шляхта як стан перажывала апатыю і выраджалася [4, с.323]. Акрамя таго, дадаваўся нанова абуджаны партыкулярызм, які паралізоўваў і без таго слабую Рэч Паспалітую. Вялізная шматнацыянальная дзяржава толькі знешне здавалася яшчэ адзінай.

Дзяржаўны лад Рэчы Паспалітай, які шляхта лічыла ідэальным, не даваў магчымасці не толькі праводзіць рэформы, але і, часцей за ўсё, вырашаць бягучыя дзяржаўныя пытанні. Сойм, будучы вышэйшым органам дзяржаўнай улады, проста не дзейнічаў, бо цалкам кантраляваўся гэтымі самымі магнатскімі родамі. Паказальна тое, што «з 55 сой маў, якія склікаліся ў 1652 - 1764 гг., 42 былі сарваны накладаннем вета» [1]. Сітуацыя, калі кожны прадстаўнік шляхты мог блакаваць любое рашэнне сойма, рабіла вельмі праблематычным вырашэнне многіх важных пытанняў. Акрамя таго, унясенне зменаў у палітычны лад магло расцэньвацца як парушэнне правоў шляхты і было падставай для непадпарадкавання дзяржаўнай уладзе.

PolotskSU

Існуючы парадак поўнасцю зжыў сябе і зусім не адпавядаў тым рэаліям, якія ўзнікалі ў многіх еўрапейскіх краінах. С. Кутшэба характарызуе тагачасны дзяржаўны і грамадскі лад Рэчы Паспалітай як «закасцянелы», «захоўваючы ў сабе рысы сярэдніх вякоў» [2, с.177]. Для паспяховага пераадолення крызісу і ажыццяўлення рэфармавання патрэбна была моцная аснова, «выпрацаваннае ужо ўсведамленне неабходнасці гэтых рэформ» [2, с.178].

Паступова ў грамадстве Рэчы Паспалітай пачалі ўзнікаць ідэі аб неабходнасці змянення існуючага парадку. У творах такіх палітыкаў і публіцыстаў як: Ляшчынскі, Карвіцкі, Канарскі, Сташыц і Калантай – выказваюцца прапановы аб зменах у дзяржаўным ладзе Рэчы Паспалітай, ідалагічнай падставай якім з'яўляліся ідэі Асветніцтва [2, с.178]. У гэты час вельмі развіваецца палітычная і памфлетычная літаратура. Такім чынам пачалося фармаванне ідэалагічнай асновы для ажыццяўлення рэформ у Рэчы Паспалітай.

У перыяд безкараўлеўя, які распачаўся пасля смерці Аўгуста III, узмацнілася супрацьстаянне некалькіх арыстакратычных партый, кожная з каторых мела свой погляд на будучыню Рэчы Паспалітай. Прадстаўнікі партыі Чартарыйскіх «Фаміліі» выступалі за актыўныя рэформы, скасаванне «liberum veto», узмацненне каралеўскай улады. Ім супрацьстаялі шматлікія прадстаўнікі магнатэрыі: Браніцкія, Патоцкія, Сапегі, Радзівілы. «Фамілія» была ў меншасці, аднак сярод іх праціўнікаў не было адзінства, што канешне давала перавагу першым [3, с.89].

Рэальная магчымасць ухвалення рэформ узнікла падчас правядзення канвакацыйнага сойма 1764 г. Пешапачаткова прадстаўнікі кансерватыўнай часткі шляхты мелі намер сарваць пасяджэнне сойма, аднак Чартарыйскія напомнілі, што на канвакацыйным сойме не дзейнічае прынцып «liberum veto», бо па сваім прававым характары канвакацыя раўнаважна канфедэрацыі [5, l.75]. Такім чынам склаліся ўмовы для разгляду і ажыццяўлення рэформ так неабходных для Рэчы Паспалітай.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Галечанка, Г. Развіццё шляхецкай дэмакратыі ў Вялікім княстве Літоўскім у XVI–XVIII ст. / Г. Галечанка ; пер. з рускай А. Шаланда // Герольд Litherland. – 2001. – №3. – С. 85-102

2. Кутшеба, С. Очерк истории общественно-государственного строя Польши / С. Кутшеба ; пер. с польского и вступ. ст. Н.В. Ястребова. – СПб. : Изд-во А.С. Суворина, 1907. – 231 с.

3. Носов, Б.В. Установление российского господства в Речи Посполитой. 1756 – 1768 гг. / Отв. ред. В.К. Волков. – М. : Индрик, 2004. – 728 с.

4. Сагановіч, Г. Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII ст. / Г. Сагановіч. — Минск : Энцыклапедыкс, 2001. — 412 с.

5. Aleksander Czaja Lata wielkich nadziei: walka o reformę państwa polskiego w drugiej połowie XVIII w / A. Czaja. - Książka i Wiedza, 1992. – 282 l.